

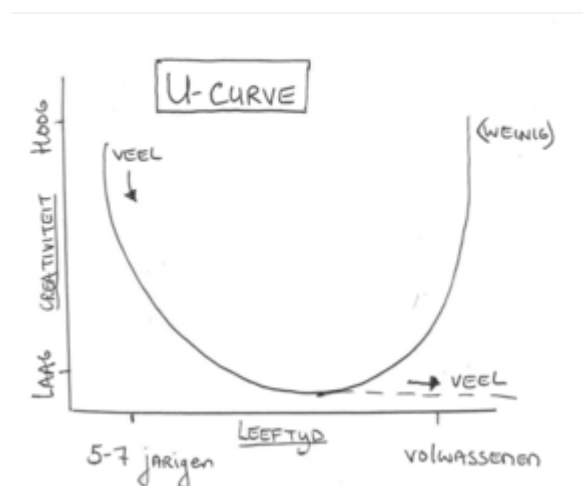
PERFECTIONISME EN CREATIVITEIT

HOE BEPAALDE OVERTUIGINGEN BELEMMEREND WERKEN IN JE BEELDENDE ONTWIKKELING

‘Ik kan niet tekenen’, een veelgehoorde uitspraak bij eerstejaars pabostudenten bij de eerste tekenles. Maar ook al een veelgehoorde uitspraak bij het jonge kind op de basisschool, aldus dezelfde studenten. Door deze twee verschijnselen ben ik nieuwsgierig naar het eventuele verband tussen het verlies aan creativiteit bij zowel het opgroeiende kind als de (jong)volwassene enerzijds, en het veelgehoorde lijden aan ‘perfectionisme’ van de pabostudent in het algemeen. Is dit zelfgediagnostiseerde ‘perfectionisme’ daadwerkelijk ‘perfectionisme’? Of hebben ze simpelweg een onvolledig/onjuist beeld van het vak? Ondanks het risico op grove generalisatie, vervolg ik toch mijn verhaal, vooral omdat de zelfkritiek naar mijn idee al op vroege leeftijd start, en dat baart zorgen.

De U-curve (zie de figuur) geeft weer hoe de kleuter zich (in het algemeen) nog frank en vrij voelt om zich volledig in zijn eigen wereld te verliezen tot de onpeilbare dieptes van de vrije en associatieve expressie (de linker bovenkant van de U), waar in de middenbouw het kind al om zich heen kijkt en zichzelf vergelijkt ten opzichte van zijn klasgenoten. De wellicht heerlijke ervaring van het creatieve uiten kan omslaan in: ‘Ik dacht dat ik goed kon tekenen, maar onvoorstelbaar, mijn buurmeisje kan daadwerkelijk tekenen, ik bak er eigenlijk niets van.’ Je moet al sterk in je schoenen staan om, ondanks de hyperrealistische tekeningen met driedimensionaal effectbejag van je leeftijdgenoot, toch vrolijk door te kluderen met je eigen toch plots naïeve creaties. Hier ontstaat al een scheef beeld dat het reproduceren van de werkelijkheid het daadwerkelijke ‘tekenen’ is, en het minder naturalistische, of meer op de verbeelding en expressie gerichte tekenen, geen ‘tekenen’ is.

Richting de bovenbouw ontstaat hier doorgaans nog meer zelfkritiek door de intrede van de puberteit, waarin alle alarmbellen ten opzichte van de omgeving op scherp staan en het überhaupt een kunst is om iets van houvast te beleven aan je nog wankelende identiteitsvorming en voor sommigen pijnlijk bewustzijn in de sociale wereld. Als daar in de brugklas, waarin voor velen een comfortzone niet direct vanzelfsprekend is, ook nog een (conservatieve) docent staat die duidelijk maakt dat jouw tekenkunst eigenlijk niet de vaardigheid behelst die het zou moeten behelzen, is het plezier vaak verleden tijd geworden (men zakt nu naar de onderkant, het dal van de U). Lieve help, zo’n kind tekent nooit meer. Dan doorloopt het de middelbare school, en wellicht ook nog een mbo-opleiding, zonder ooit nog zo’n eng potlood of penseel aan te raken.

Kiest de jongere voor de pabo, dan is er opnieuw een spannend eerste jaar. Er staat weer een nieuwe docent en die heeft weer zo'n enge bak vol potloden en penselen. Witte A3-vellen staren als schreeuwende leegtes. Stel je bent die jongere: diep in je brein zit genesteld dat jij niet kan tekenen, in ieder geval niet zo goed als de mensen om je heen. En ja hoor, ook in deze klas zit weer zo'n jongeling die virtuoos het tekengerei oppakt en in een paar vlugge bewegingen de externe werkelijkheid op papier krijgt getoverd. Zuchtend zul je dan de broodnodige studiepunten binnen proberen te hengelen. Vervolgens kom je met je stage-opdrachten voor hetzelfde vuur te staan, maar zijn de rollen omgedraaid. Het kind houdt je de spiegel voor: 'Ik kan het niet'. Wat te doen? De student zegt (hopelijk) niet: 'Ach, stop er dan maar mee, het is ten slotte verschrikkelijk om je aan iets creatiefs te wagen'. Nee, het leeuwendeel van de studenten schrijft in hun verslagen dat ze het belangrijk vinden dat hun leerlingen zich creatief uiten en zich gesteund voelen in dat proces, en denken na over manieren om ze verder te helpen met hun creatieve werk. Als juf of meester wringen ze zich in bochten om het jonge kind verder te helpen, terwijl ondertussen het jonge kind in henzelf al gedooft is.

Als vakdocent op de pabo is het de uitdaging om het onvolledige beeld van het creatieve vak, of misschien zelfs de misconceptie ervan, te herstellen. Vakdocenten zullen dus studenten toegankelijk beeldonderwijs moeten aanbieden om de vrije expressie weer te bevorderen, met de uitdaging om daarnaast ook kritisch op picturale kwaliteitseisen en beeldaspecten te reflecteren. En in het verlengde daarvan: als student ben je enerzijds misschien geneigd om, omwille de pedagogische veiligheid, te stellen dat alles 'mooi, goed en uniek' is wat het kind uit de handjes wappert, anderzijds wil je vakinhoudelijk de kwaliteiten (op het niveau van het kind) naar een hoger plan tillen. Een terugkerend dilemma.

In het vierde jaar, met zo goed als startbekwame leraren, lees ik nog steeds bij het merendeel van de studenten dat het overwinnen van of het omgaan met hun 'perfectionisme' hun grootste uitdaging is. Sterker nog, dit vormt stevast een onderwerp in de PPO-lijn (Persoonlijke en Professionele Ontwikkelingslijn). 'Creativiteit' vormt hier nog steeds, of inmiddels nog heviger, de vijand. Voordat de studenten ergens aan beginnen, moet het tot op de centimeter duidelijk zijn wat er van hen verwacht wordt, wanneer en hoe en waarom, en wordt er

getwijfeld aan de haalbaarheid, het eigen kunnen en de uiteindelijke kwaliteit. En dat terwijl ze vaak zoveel kwaliteit in huis hebben. Als docent vraag ik mij af: hoort dit zelfbenoemde perfectionisme bij de typische pabo-student? Of is dit typisch voor deze generatie? Zit het in onze cultuur? Vanaf welke leeftijd ontstaat dit? Komt het voort uit onze drang tot meten en toetsen? Is minder toetsen daadwerkelijk de oplossing? Of moeten we anders toetsen? Is deze generatie te beschermd opgevoed? Of juist met teveel keuzes en teveel verwachtingen? Kunnen we zo generaliserend en causaal hierover denken? Het fenomeen is in ieder geval opvallend en mijns inziens niet te ontkennen. Het is een fenomeen waar we als pabo iets mee moeten, in relatie tot de student en het jonge kind. Overal lees je over de 'veilige leeromgeving'. Zonder die veiligheid wordt er niet geleerd. Hoe veilig willen we dit? Ten koste van wat? En als dat ten koste gaat van de kwaliteit en creativiteit van kindertekeningen, zijn we niet te veel bezig met het 'pedagogiseren' ten koste van de vakinhoud? Of ben ik nu conservatief (ja) en heeft de huidige generatie nu eenmaal meer veiligheid nodig (ongetwijfeld) en zijn de oudere generaties onveilig opgevoed met teveel vakinhoud (vast en zeker)? Ik weet het eigenlijk niet.

Het is geen, of niet alleen maar, een klaagzang. Ik geniet enorm van de doelgroep, het aan de slag gaan met jonge mensen in hun zoektocht naar vakessenties en hoe je dit kunt overbrengen. Wat het betekent om cultuurdrager te zijn. Maar er zijn -zoals gezegd- wel zorgen. Wat als het (nogmaals: zelfgediagnostiseerde) 'perfectionisme' in de toekomst alleen maar sterker beleefd wordt, en er over een paar decennia met fluwelen handschoenen fluwelen potloden op de grond worden gelegd voor wie durft, en er geen toetsen en geen criteria meer zijn, omdat alles geoorloofd is, wat betekent dit voor het onderwijsklimaat? Klimaatverandering! Pedagogische temperaturen stijgen, vakken smelten. Maar innovatief als we zijn, zullen er ook, en dat is al zichtbaar, weer andere vakken (op natuurlijke energie) ontstaan. Vernieuwend onderwijs. Overstijgend werken. Hybride leren. Maak je borst maar nat! En dan zullen sommige kinderen, de kinderen van de toekomst, toch weer opklimmen naar de rechter bovenkant van de U.

OVER DE AUTEUR

Derko Laan is schilder, schrijver en docent kunst en cultuur bij Hogeschool KPZ.